

MAŁGORZATA MATERNIAK-PAWŁOWSKA (Poznań)

Podstawy prawne ustroju prokuratury w Polsce w latach 1918-1928

Ustrój prokuratury II Rzeczypospolitej nie doczekał się, jak dotąd, wyczerpującego opracowania monograficznego, choć można wskazać – nieliczne wprawdzie – publikacje poświęcone tej tematyce. Należy do nich artykuł Ryszarda A. Stefańskiego *Prokuratura II Rzeczypospolitej (Zagadnienia ustrojowe)*¹. Autor zawarł w nim przegląd problematyki ustrojowej oraz wskazał najistotniejsze akty prawne regulujące funkcjonowanie prokuratury w latach międzywojennych. Urzędowi prokuratorskim poświęcił też jeden z rozdziałów swojej książki *Prawo o ustroju sądów powszechnych w pracach Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej* Mariusz Mohyluk². Zgodnie z tematyką książki skupił się on przede wszystkim na międzywojennych pracach kodyfikacyjnych oraz przedstawieniu kolejnych propozycji i koncepcji odnośnie do prokuratury – zwłaszcza jej wewnętrznej organizacji i miejsca w strukturach państwa. O zawodzie prokuratora w latach 1929-1939 traktuje praca Józefa Garguła zatytułowana *Prokurator w II Rzeczypospolitej – zagadnienia wybrane*³. Dorota Malec, pisząc o dziejach Sądu Najwyższego w latach 1917-1939 w książce jubileuszowej wydanej z okazji 90-lecia jego istnienia, niektóre uwagi poświęciła działającym przy tym sądzie prokuratorom⁴. Należy jeszcze wspomnieć o historycznych szkicach zawartych w pracach dotyczących funkcjonowania prokuratury współcześnie: w monografii Haliny Zięby-Załućkiej *Institucja prokuratury w Polsce*⁵ i w książce Krystyny Sitkowskiej *Pozycja*

¹ R.A. Stefański, *Prokuratura II Rzeczypospolitej (Zagadnienia ustrojowe)*, „Przegląd Sądowy” 1992, Nr 5-6, s. 70-85.

² M. Mohyluk, *Prawo o ustroju sądów powszechnych w pracach Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej*, Białystok 2004, s. 232-251.

³ J. Gargul, *Prokurator w II Rzeczypospolitej – zagadnienia wybrane*, „Prokuratura i Prawo” 1999, Nr 11-12, s. 8-20.

⁴ D. Malec, *Sąd Najwyższy w latach 1917-1939*, [w:] *Sąd Najwyższy Rzeczypospolitej Polskiej. Historia i współczesność. Księga Jubileuszowa 90-lecia Sądu Najwyższego 1917-2007*, Warszawa 2007, s. 121-189.

⁵ H. Zięba-Załućka, *Institucja prokuratury w Polsce*, Warszawa 2003, s. 11-15.

*ustrojowa i karnoprocesowa prokuratury w Polsce na tle porównawczym*⁶ oraz o nieocenionym dziele Stanisława Płazy *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym. Okres międzywojenny*, zawierającym nie tylko krótki przegląd zagadnień związanych z organizacją prokuratury, ale również przegląd bibliograficzny⁷.

Trudność w badaniu dziejów prokuratury międzywojennej, podobnie zresztą jak w przypadku badania międzywojennego sądownictwa, zasadza się na braku zasadniczych materiałów archiwalnych, zaginionych, a najpewniej zniszczonych w czasie wojny. Uzupełniają w jakiś sposób ten niedostatek materiały normatywne, różne źródła drukowane czy rozmaite artykuły, niezbyt zresztą liczne, zamieszczone w czasopismach międzywojennych, ale, niestety, nie w pełni. Nie pozwalają bowiem odpowiednio naświetlić wszystkich kwestii związanych z przyjęciem określonych rozwiązań prawnych oraz funkcjonowaniem ich w praktyce.

Pozycję prokuratury międzywojennej regulowały z jednej strony przepisy ustrojowe, z drugiej – przepisy proceduralne. Te pierwsze określały wewnętrzną budowę i organizację prokuratury, jej usytuowanie w strukturach państwa oraz zasady wykonywania zawodu prokuratora. Umieszczane były przede wszystkim w aktach prawnych dotyczących ustroju sądownictwa, z uwagi na ścisłe powiązanie organizacyjne prokuratury z sądownictwem, a rozwijane w przepisach wykonawczych takich, jak rozporządzenia, zarządzenia czy okólniki. Przepisy proceduralne, określające pozycję prokuratora w postępowaniu sądowym, znajdowały się przede wszystkim w procedurach karnych oraz – w znacznie mniejszym stopniu – w procedurach cywilnych. Warto zwrócić uwagę na to, że w ustawodawstwie pochodzącym jeszcze z XIX w., te dwie sfery nie zawsze były konsekwentnie oddzielone, a regulacje związane z ustrojem prokuratury znajdowały się również w przepisach proceduralnych, przede wszystkim karnych. Ani w okresie międzywojennym, ani tym bardziej wcześniej (w XIX w. i w pierwszych dwóch dekadach XX w.) ustawodawca nie wydawał osobnych aktów prawnych zawierających regulacje dotyczące wyłącznie ustroju prokuratury.

Celem niniejszego opracowania nie jest ukazanie ustroju międzywojennej prokuratury, lecz jedynie przedstawienie regulacji prawnych, które miały dla tego ustroju zasadnicze znaczenie. W latach 1918-1928, kiedy dla każdej dawnej dzielnicy ustrój ten przedstawiał się odrębnie, regulacje stojące u jego podstawy stanowiły złożoną i dość skomplikowaną mozaikę. Znacznie mniej trudności przysparza odtworzenie źródeł prawa regulujących ustrój prokuratury w latach 1929-1939, gdyż były one wówczas jednolite dla całego obszaru

⁶ K. Sitkowska, *Pozycja ustrojowa i karnoprocesowa prokuratury w Polsce na tle porównawczym*, Toruń 2012, s. 23-24.

⁷ S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym. Okres międzywojenny*, Cz. 3, Kraków 2001, s. 696-700.

państwa, choć również pod względem ilościowym, a zwłaszcza merytorycznej zawartości – bardzo bogate. Ukazanie ustroju międzywojennej prokuratury, a także – co nie mniej istotne – określenie jej roli procesowej wymaga dalszych, poszerzonych badań.

I. W latach 1918-1928 ustrój prokuratury, podobnie jak sądownictwa, pozostawał niejednolity i był odrębnie uregulowany dla każdego z trzech dawnych zaborów. I choć prace nad unifikacją rozpoczęły się stosunkowo wcześniej, bo już w 1919 r., to ostateczne efekty przyniosły dopiero dziesięć lat później. W pracy ukazano więc kolejno regulacje obowiązujące w województwach wschodnich (na obszarze dawnego zaboru rosyjskiego), województwach południowych (na terenie byłego zaboru austriackiego) i w województwach zachodnich (na obszarze byłego zaboru pruskiego).

Ustawodawca polski jednak jeszcze przed dokonaniem formalnej unifikacji, która nastąpiła z dniem 1 stycznia 1929 r.⁸, dążąc – w miarę możliwości – do ujednostajnienia ustroju lub stworzenia przynajmniej pewnej wspólnej płaszczyzny funkcjonowania, wydawał w odniesieniu do całej prokuratury niektóre wspólne przepisy prawne. Niewiele z nich regulowało wyłącznie ustrój prokuratury, znacznie więcej dotyczyło wymiaru sprawiedliwości w ogóle, zawierając jedynie pojedyncze postanowienia odnoszące się do prokuratury: jej wewnętrznej budowy, zasad organizacji czy funkcjonowania.

Jednym z takich aktów prawnym, o podstawowym znaczeniu dla wymiaru sprawiedliwości był dekret Naczelnika Państwa z dnia 8 lutego 1919 r. *w przedmiocie ustroju Sądu Najwyższego*⁹. Przekazano w nim obowiązki Prokuratora Naczelnego Ministrowi Sprawiedliwości, tworząc w ten sposób nad niejednolitą strukturą prokuratury w poszczególnych obszarach odbudowującego się państwa, wspólną władzę centralną. Dekret ustanawiając ponadto przy Sądzie Najwyższym – wspólnym dla całego państwa, choć stosującym w odniesieniu do poszczególnych byłych dzielnic odrębne ustawodawstwo – odpowiednią liczbę prokuratorów i podprokuratorów, również w tym zakresie ujednoczył działanie prokuratury. Jeden z prokuratorów działających przy Sądzie Najwyższym miał być odtąd wyznaczany do pełnienia funkcji Pierwszego Prokuratora (art. 4 dekretu). Innym ważnym aktem prawnym o szerszym zastosowaniu była ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. *o języku urzędowania sądów, urzędów prokuratorских i notariatu*¹⁰. Wśród aktów prawnych wspólnych

⁸ Unifikacja ustroju prokuratury została dokonana wraz z unifikacją ustroju sądownictwa na mocy rozporządzenia Prezydenta RP *Prawo o ustroju sądów powszechnych* z dnia 6 lutego 1928 roku, które weszło w życie z dniem 1 stycznia 1929 r. (Dz. U. 1928, Nr 12, poz. 93).

⁹ *Dekret Naczelnika Państwa w przedmiocie ustroju Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 1919 r.* (Dziennik Praw Państwa Polskiego – dalej: Dz. P. P. P. 1919, Nr 15, poz. 199).

¹⁰ *Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. o języku urzędowania sądów, urzędów prokuratorских i notariatu* (Dz. U. 1924, Nr 78, poz. 757).

dla całego obszaru państwa, a zarazem dotyczących nie tylko prokuratury (najczęściej również sądownictwa) były regulacje podnoszące kwestie kwalifikacji na poszczególne stanowiska w wymiarze sprawiedliwości¹¹, ustalające sprawy wynagrodzenia¹², określające należności za podróże służbowe¹³, dotyczące państwowej pomocy lekarskiej¹⁴ czy zasiłków¹⁵. Niewielka liczba aktów prawnych została wydana z myślą o obszarach dwóch byłych dzielnic, najczęściej rosyjskiej i austriackiej¹⁶, rzadziej – austriackiej i pruskiej¹⁷.

Należy dodać, że w omawianym okresie również procedury karna i cywilna pozostawały odrębne dla każdej z byłych dzielnic. Były to procedury pozaborcze: obie rosyjskie z 1864 r., obie niemieckie z 1877 r. oraz austriackie z 1873 r. (procedura karna) i z lat 1895-1896 (procedura cywilna).

II. W chwili odzyskania niepodległości na obszarze byłego zaboru rosyjskiego, inaczej niż na terenie byłego zaboru austriackiego i pruskiego, ustrój prokuratury regulowały polskie przepisy prawne. Stan ten był wynikiem przejęcia przez stronę polską z dniem 1 września 1917 r., a więc jeszcze w czasie trwania działań wojennych, wymiaru sprawiedliwości na obszarze okupowa-

¹¹ *Ustawa z dnia 31 maja 1921 r. o ulgach co do kwalifikacji na urząd sędziowski i prokuratorowski* (Dz. U. 1921, Nr 50, poz. 302).

¹² Uposażenia prokuratorów dotyczyły m.in.: *ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o uposażeniu sędziów i prokuratorów (wymiar sprawiedliwości) Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz. U. 1920, Nr 65, poz. 436); *ustawa z dnia 5 grudnia 1923 r. o uposażeniu sędziów w sądownictwie powszechnym i administracyjnym oraz prokuratorów* (Dz. U. 1923, Nr 134, poz. 1107). W celu wykonania tych ustaw wydawano okólniki i pisma okólne.

¹³ *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 lipca 1924 r. o należnościach za podróże służbowe, delegacje (odkomenderowania) i przeniesienia funkcjonariuszy państwowych, sędziów i prokuratorów oraz wojskowych* (Dz. U. 1924, Nr 72, poz. 703); *rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 września 1925 r. w sprawie należności za podróże służbowe, delegacje (odkomenderowania) i przeniesienia odbywane poza granicami państwa przez funkcjonariuszy państwowych, sędziów, prokuratorów oraz wojskowych* (Dz. U. 1925, Nr 101, poz. 711).

¹⁴ *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 lipca 1924 r. o państwowej pomocy lekarskiej dla funkcjonariuszy państwowych, sędziów i prokuratorów, ich rodzin oraz emerytów* (Dz. U. 1924, Nr 73, poz. 725).

¹⁵ *Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 17 sierpnia 1927 r. w sprawie jednorazowego zasiłku dla funkcjonariuszy państwowych, sędziów i prokuratorów oraz osób wojskowych* (Dz. U. 1927, Nr 73, poz. 632), *rozporządzenie prezydenta RP z dnia 23 stycznia 1928 r. w sprawie jednorazowego zasiłku dla funkcjonariuszy państwowych, sędziów, prokuratorów, osób wojskowych oraz emerytów, wdów i sierot* (Dz. U. 1928, Nr 7, poz. 41).

¹⁶ *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w przedmiocie czasu urzędowania w sądach i urzędach wymiaru sprawiedliwości w b. dzielnicy rosyjskiej i austriackiej oraz w Ministerstwie Sprawiedliwości* (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości – dalej: Dz. Urz. Min. Spraw. 1920, Nr 2, s. 20); *rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w przedmiocie czasu urzędowania w sądach i urzędach wymiaru sprawiedliwości w b. dzielnicy rosyjskiej i austriackiej oraz w Ministerstwie Sprawiedliwości* (Dz. Urz. Min. Spraw. 1920, Nr 4, s. 75).

¹⁷ *Okólnik w przedmiocie mianowania i przenoszenia urzędników sądowych i prokuratorowskich oraz funkcjonariuszy niższych na obszarze b. zaboru austriackiego i pruskiego* (Dz. Urz. Min. Spraw. 1922, Nr 15, s. 272).

nego przez wojska niemieckie i austro-węgierskie Królestwa Polskiego, i to przejścia związanego z wcześniejszym przygotowaniem całego niezbędnego ustawodawstwa. Wśród regulacji znalazły się również takie, które normowały urząd prokuratury¹⁸. Niektóre w całości dotyczyły prokuratury, inne – regulując zasady działania wymiaru sprawiedliwości – do prokuratury odnosiły się tylko częściowo lub w niewielkim stopniu. Obowiązywały tak długo, jak długo działało sądownictwo Królewsko-Polskie, czyli od 1 września 1917 r. do chwili odzyskania niepodległości. W niepodległej Polsce regulacje te doznały pewnych zmian: niektóre zostały uchylone w całości i zastąpione innymi regulacjami, inne – tylko zmodyfikowane lub uzupełnione. Polski ustawodawca miał tu jednak lepszą niż na pozostałym obszarze państwa sytuację prawną, dysponując polskimi regulacjami, choćby nawet nie całkiem wyczerpującymi oraz – co nie mniej cenne – pewną praktykę, wytworzoną już w trakcie półtorarocznego funkcjonowania Królewsko-Polskiego wymiaru sprawiedliwości.

Z uwagi na swoistość sytuacji prawno-politycznej Królestwa Polskiego pod okupacją niemiecko-austriacką, trwającą wojnę oraz funkcjonowanie polskich organów w ograniczonym, a więc nie do końca samodzielnym zakresie, akty prawne wydawane w odniesieniu do wymiaru sprawiedliwości, w tym do prokuratury, a właściwie urzędu prokuratorskiego, bo taką nazwę wówczas stosowano, przybierały różne formy. Najważniejsze były tzw. rozporządzenia ustawodawcze, przyjęte w drodze uchwały przez Tymczasową Radę Stanu i podpisane przez Wicemarszałka Koronnego oraz Dyrektora Departamentu Sprawiedliwości. Taką formę miały fundamentalne dla organizacji Królewsko-Polskiego wymiaru sprawiedliwości *Przepisy tymczasowe o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim*, a także uzupełniające je *Przepisy tymczasowe o dyslokacji sądów* oraz *Przepisy o wynagrodzeniu urzędników wymiaru sprawiedliwości*, wszystkie opublikowane w pierwszym numerze Dziennika Urzędowego Departamentu Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego z 1917 r. w Dziale I. Do tego doszły tzw. zarządzenia wykonawcze Tymczasowej Rady Stanu, np. *Tymczasowa instrukcja ogólna dla sądów Królestwa Polskiego* czy nieco później – zarządzenia wykonawcze ministra sprawiedliwości, w tym m.in. *Instrukcja dla urzędów prokuratorskich*. Zarządzenia te były publikowane w Dziale III Dziennika Urzędowego Departamentu Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego, przemianowanego na początku 1918 r. na Dziennik Urzędowy Królewsko-Polskiego Ministerstwa Sprawiedliwości. Jeszcze niżej usytuowane były okólniki, wydawane przez ministra sprawiedliwości najczęściej w celu wyjaśnienia, uściślenia bądź ujednoczenia trybu postępowania urzędów prokuratorskich; wydano ich sporo.

¹⁸ Zob. M. Materniak-Pawłowska, *Sądy Królewsko-Polskie (1917-1918)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2007, T. LIX, z. 1, s. 87-111.

Najważniejszym i zarazem najwcześniejszym aktem prawnym opublikowanym w sierpniu 1917 r. były, uchwalone w dniu 18 lipca 1917 r., *Przepisy tymczasowe o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim*¹⁹. Regulował on przede wszystkim ustrój Sądów Królewsko-Polskich, zawierał jednak również postanowienia dotyczące prokuratury, dzięki którym stała się ona jednym z organów powołanego Królewsko-Polskiego wymiaru sprawiedliwości. *Przepisy tymczasowe* nie zawierały szczegółowych uregulowań dotyczących budowy czy wewnętrznej organizacji prokuratury, lecz jedynie podstawowe zasady, które miały umożliwić uruchomienie jej poszczególnych jednostek i wymagały w przyszłości rozwinięcia. Na mocy *Przepisów tymczasowych* prokuratura zyskała wielopoziomą budowę i organizacyjnie została powiązana ze strukturą sądową. Na jej czele stanął Prokurator Naczelny, którego funkcje pełnił Dyrektor Departamentu Sprawiedliwości, a po przekształceniu Departamentu Sprawiedliwości w Ministerstwo Sprawiedliwości w lutym 1918 r. – Minister Sprawiedliwości²⁰. Przy Sądzie Najwyższym urzędowali prokuratorzy, a przy sądach apelacyjnych i okręgowych – prokuratorzy wraz z podprokuratorami (art. 9). Jeszcze przed odzyskaniem niepodległości, na mocy dekretu Rady Regencyjnej z dnia 7 czerwca 1918 r., do składu urzędu prokuratorskiego przy Sądzie Najwyższym dodano podprokuratorów²¹.

Funkcję prokuratora określono w *Przepisach tymczasowych* jako urząd publiczny (tytuł pktu III), którego sprawowanie wymagało odpowiednich kwalifikacji i podlegało określonym rygorom. Wszyscy kandydaci na stanowiska prokuratorskie i podprokuratorskie musieli posiadać obywatelstwo Królestwa Polskiego (obywatele obcych państw tylko wyjątkowo, za zgodą Wydziału Wykonawczego Tymczasowej Rady Stanu, mogli uzyskać nominację²²), nieposzlakowaną opinię, wykształcenie prawnicze oraz odpowiednią praktyczną znajomość obowiązującego prawa (art. 13 i 18). Kandydaci na stanowiska prokuratorów Sądu Najwyższego mieli ponadto wyróżniać się teoretyczną i praktyczną znajomością prawa (art. 17), ustawodawca jednak bliżej nie określił, co dokładnie ten warunek miał oznaczać i jak miał być

¹⁹ Rozporządzenie Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego z 18 lipca 1917 r. *Przepisy tymczasowe o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* (Dziennik Urzędowy Departamentu Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego – dalej: Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 19 sierpnia 1917, Nr 1, Dział I, poz. 1).

²⁰ Zob. M. Materniak-Pawłowska, *Departament Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu i początki Ministerstwa Sprawiedliwości (luty 1917 – październik 1918)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2006, T. LVIII, z. 2, s. 249-272.

²¹ Dekret Rady Regencyjnej z dnia 7 czerwca 1918 r. *o zmianie art. 9 przepisów tymczasowych o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* (Dziennik Praw Królestwa Polskiego – dalej: Dz. P. K. P. 1918, Nr 6, poz. 14).

²² Ten przepis odpowiadał wymogom chwili, chodziło o prawników – Polaków, ale z innych ziem polskich, zwłaszcza z Galicji, którzy byli obywatelami austriackimi. Z czasem przepis ten stracił znaczenie.

weryfikowany. Wszyscy prokuratorzy byli powoływani na czas nieokreślony i mogli być odwoływani przez władzę mianującą (art. 15), która w przypadku prokuratorów Sądu Najwyższego, sądów apelacyjnych i sądów okręgowych oraz podprokuratorów sądów apelacyjnych oznaczała Marszałka Koronnego (art. 20), a w przypadku podprokuratorów sądów okręgowych – Dyrektora Departamentu Sprawiedliwości (art. 21). Na mocy art. 33 dekretu Rady Regencyjnej z dnia 3 stycznia 1918 r. *o tymczasowej organizacji władz naczelnych w Królestwie Polskim* mianowanie wszystkich prokuratorów i podprokuratorów, z wyjątkiem podprokuratorów okręgowych przeszło na Radę Regencyjną; tych ostatnich – mianował Minister Sprawiedliwości²³. Przed przystąpieniem do pełnienia obowiązków prokuratorzy i podprokuratorzy musieli złożyć uroczyste przyrzeczenie²⁴. Dekretem Rady Regencyjnej z 20 lutego 1918 r. przyrzeczenie zostało zamienione na przysięgę i zyskało nowe brzmienie²⁵. *Przepisy tymczasowe* uregulowały też podstawowe zasady związane z postępowaniem dyscyplinarnym wszczynanym przeciwko prokuratorom i podprokuratorom. Wskazano właściwy sąd dyscyplinarny, którym w przypadku prokuratorów był Sąd Najwyższy w izbach połączonych, a w przypadku podprokuratorów – właściwy sąd apelacyjny w komplecie pięcioosobowym (art. 28), oraz najważniejsze zasady prowadzenia postępowania dyscyplinarnego²⁶ wraz ze wskazaniem katalogu kar dyscyplinarnych, obejmującego: grzywnę, naganą, przeniesienie na inne miejsce służbowe i usunięcie ze służby (art. 30).

Naczelny nadzór służbowy nad całą prokuraturą *Przepisy tymczasowe* przekazały Naczelnemu Prokuratorowi, natomiast nadzór służbowy nad pro-

²³ Dekret Rady Regencyjnej z dnia 3 stycznia 1918 r. *o tymczasowej organizacji władz naczelnych Królestwa Polskiego* (Dz. P. K. P. 1918, Nr 1, poz. 1).

²⁴ Treść roty przysięgi: „Obejmując stanowisko, przyrzekam uroczyście: Ojczyźnie, Narodowi Polskiemu z całej duszy wiernie służyć, pożytek Państwa Polskiego i dobro publiczne, według najlepszego rozumienia, zawsze mieć przed oczyma, przepisów prawa ściśle przestrzegać, w stosunku do spraw sobie powierzonych tajemnicy urzędowej dochować, obowiązki urzędu swego spełniać gorliwie, polecenia przełożonych dokładnie wykonywać” (art. 14 ppkt b).

²⁵ Dekret Rady Regencyjnej w *przedmiocie przysięgi dla ministrów, urzędników, sędziów i adwokatów* (Dz. P. K. P. 1918, Nr 4, poz. 6). Treść roty przysięgi: „Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu w Trójcy Świętej Jedynemu, Ojczyźnie i Narodowi Polskiemu na powierzonych mi urzędzie przyczyniać się do ugruntowania wolności, niepodległości i potęgi mojej Ojczyzny, pożytek Państwa Polskiego oraz dobro publiczne mając zawsze przed oczyma; radzie Regencyjnej do czasu powołania Króla lub Regenta naczelną władzę Państwa Polskiego piastującej, wierność dochować; Narodowi Polskiemu wiernie służyć, wszystkich obywateli kraju w równym mając zachowaniu; przepisów prawa strzec pilnie, obowiązki urzędu mego spełniać gorliwie i sumiennie, polecenia przełożonych wykonywać dokładnie, tajemnicy urzędowej dochować. Tak mi Panie Boże dopomóż i niewinna Syna Jego Męka”.

²⁶ Śledztwo w sprawach dyscyplinarnych prowadziła władza nadzorcza obwinionego, oskarżał prokurator działający przy właściwym sądzie dyscyplinarnym, a oskarżony miał prawo do obrońcy, którym mógł być, zarówno adwokat, jak i urzędnik sądowy. Postępowanie było ustne, a zapadła decyzja nie podlegała zaskarżeniu (art. 29).

kuratorami i podprokuratorami pracującymi w danym okręgu – odpowiednio prokuratorom sądów apelacyjnych i okręgowych (art. 25). Sprawowanie nadzoru służbowego upoważniało do wglądu we wszystkie czynności urzędowe, żądania wyjaśnień, czynienia uwag i usuwania usterek, a także udzielania upomnień w przypadku dostrzeżenia nieprawidłowości w pełnieniu służby. Zgodnie z hierarchiczną budową prokuratury, prokuratorzy i podprokuratorzy byli zobowiązani do bezwzględnego posłuszeństwa wobec zarządzeń władzy przełożonej, sprawującej nadzór (art. 27). Rozwinięcie zasad dotyczących postępowania dyscyplinarnego i porządkowego znalazło się w okólniku Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 września 1918 r., w którym między innymi sprecyzowano różnice pomiędzy przewinieniami służbowymi kwalifikującymi się wyłącznie do traktowania porządkowego, a wykroczeniami służbowymi, które mogły stać się podstawą wszczęcia postępowania dyscyplinarnego²⁷.

Przepisy tymczasowe o dyslokacji sądów Królewsko-Polskich uchwalone również 18 lipca 1917 r., wskazując jako siedzibę Sądu Najwyższego Warszawę, równocześnie określiły siedzibę prokuratorów działających przy tym sądzie²⁸. Określenie siedzib sądów apelacyjnych i okręgowych, a tym samym – siedzib działających przy tych sądach prokuratorów i podprokuratorów, pozostawiono Tymczasowej Radzie Stanu, która już wcześniej, bo na posiedzeniu w dniu 7 lipca 1917 r., określiła ich pierwszą strukturę²⁹. W dniu uruchomienia Królewsko-Polskiego wymiaru sprawiedliwości oprócz urzędów prokuratorów przy Sądzie Najwyższym w Warszawie (początkowo nieobsadzonych) zostały więc uruchomione urzędy prokuratorów przy Sądzie Apelacyjnym w Lublinie (jeden prokurator i dwóch podprokuratorów) i przy Sądzie Apelacyjnym w Warszawie (jeden prokurator i dwóch podprokuratorów) oraz urzędy prokuratorów przy piętnastu działających sądach okręgowych (w Kielcach, Lublinie, Piotrkowie, Radomiu – w okręgu Sądu Apelacyjnego w Lublinie oraz w Częstochowie, Kaliszu, Łomży, Łowiczu, Łodzi, Mławie, Płocku, Siedlcach, Sosnowcu, Warszawie i Włocławku – w okręgu Sądu Apelacyjnego w Warszawie)³⁰.

Przepisy tymczasowe o wynagrodzeniu urzędników wymiaru sprawiedliwości w Polsce uchwalone 18 lipca 1917 r. zaszeregowały prokuratorów działających przy poszczególnych sądach do określonych kategorii płacowych (od drugiej do szóstej), określiły też zasady przyznawania różnych dodatków³¹.

²⁷ Okólnik Nr 110 Ministra Sprawiedliwości w przedmiocie postępowania porządkowego i dyscyplinarnego (Dz. Urz. Min. Spraw. 1918, Nr 12, poz. 16).

²⁸ *Przepisy tymczasowe o dyslokacji sądów Królewsko-Polskich* z dnia 18 lipca 1917 r. (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS 1917, Nr 1, Dział I, poz. 2).

²⁹ *Dyslokacja sądów Królewsko-Polskich* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS 1917, Nr 1, Dział III, poz. 2).

³⁰ Zob. M. Materniak-Pawłowska, *Sądy Królewsko-Polskie (1917-1918)*, s. 106-109.

³¹ *Przepisy tymczasowe o wynagrodzeniu urzędników wymiaru sprawiedliwości w Polsce* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS 1917, Nr 1, Dział I, poz. 3).

Tymczasowa instrukcja ogólna dla sądów Królestwa Polskiego z dnia 21 sierpnia 1917 r., opublikowana w drugim numerze Dziennika Urzędowego Departamentu Sprawiedliwości, w odniesieniu do prokuratorów regulowała tylko jedną kwestię organizacyjną. Mianowicie, wyznaczała im w trakcie rozpraw miejsce przy stole sędziowskim, na prawo od sędziów (art. 19)³². Pewnym uzupełnieniem tej regulacji były postanowienia wydane w formie okólnika Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 czerwca 1918 r., mające na celu ujednoczenie zachowania m.in. prokuratorów podczas posiedzeń sądowych. Zgodnie z ich treścią, w trakcie wchodzenia na salę sądową składu sądu, a także podczas ogłaszania sentencji wyroku bądź uzasadniania wyroku, prokuratorzy mieli obowiązek powstania z miejsca³³.

Na mocy specjalnego zarządzenia Dyrektora Departamentu Sprawiedliwości z dnia 29 września 1917 r. zadbano też o właściwy strój urzędowy prokuratorów, a właściwie o odznaki urzędowe, gdyż do tego ograniczał się strój urzędowy nie tylko prokuratorów, ale też pozostałych urzędników wymiaru sprawiedliwości. Były to wstęgi zakładane przez lewe ramię, zróżnicowane pod względem koloru oraz umieszczenia bądź braku rozety. Prokuratorzy wszystkich szczebli zakładali wstęgę ciemnoamarantową o zielonej wypustce. Wstęga ta w przypadku prokuratorów przy Sądzie Najwyższym była ozdobiona zieloną rozetą o białej wypustce z emblematem sądów Królewsko-Polskich; prokuratorzy i podprokuratorzy przy sądach apelacyjnych mieli zieloną rozetę ozdobioną wspomnianym emblematem, zaś prokuratorzy i podprokuratorzy sądów okręgowych rozety nie mieli w ogóle, a jedynie emblemat. Emblemat przedstawiał orła białego w królewskiej koronie na położonym wieńcu z liści dębowych, w jego dole znajdował się napis: „Sądy Królewsko-Polskie”³⁴.

Z punktu widzenia funkcjonowania urzędów prokuratorów największe znaczenie miała *Instrukcja dla urzędów prokuratorów* z dnia 1 marca 1918 r.³⁵ Był to obszerny akt wykonawczy traktujący o:

- 1) wewnętrznej strukturze urzędów prokuratorów;
- 2) postępowaniu w sprawach karnych;
- 3) postępowaniu w sprawach cywilnych;

³² *Tymczasowa instrukcja ogólna dla sądów Królestwa Polskiego* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS 1917, Nr 2, Dział III, poz. 4).

³³ Okólnik Nr 93 Ministra Sprawiedliwości w przedmiocie ujednostajnienia postępowania osób należących do składu urzędu prokuratorów oraz sekretarzy wszystkich sądów podczas audiencji sądowych (Dziennik Urzędowy Królewsko-Polskiego Ministerstwa Sprawiedliwości 1918, Nr 11, poz. 4).

³⁴ Zarządzenie Dyrektora Departamentu Sprawiedliwości w przedmiocie odznak dla Królewsko-Polskich urzędników wymiaru sprawiedliwości (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS 1917, Nr 5, Dział III, poz. 16).

³⁵ Zarządzenie wykonawcze Ministra Sprawiedliwości *Instrukcja dla urzędów prokuratorów* (Dziennik Urzędowy Królewsko-Polskiego Ministerstwa Sprawiedliwości 1918, Nr 9, poz. 21).

- 4) sprawozdawczości;
- 5) biurowości;
- 6) urlopach.

Instrukcja rozwinęła kwestię hierarchii urzędów prokuratorskich. Wskazywała, że prokuratorzy wszystkich stopni podlegali Ministrowi Sprawiedliwości (w lutym 1918 r. stanowisko Dyrektora Departamentu Sprawiedliwości zostało przekształcone w stanowisko Ministra Sprawiedliwości) jako głównemu zwierzchnikowi prokuratury. Uszczegółowiono pozycję prokuratora Sądu Najwyższego, który pozostając w bezpośredniej zależności od Ministra Sprawiedliwości, miał go zastępować we wszystkich czynnościach sądowych wymagających stawiennictwa prokuratora w tym Sądzie (art. 3). W bezpośredniej zależności od Ministra Sprawiedliwości pozostawał też prokurator apelacyjny, będący zwierzchnikiem wszystkich prokuratorów w całym okręgu apelacyjnym (art. 4), na niego przepisy prawne nałożyły określone obowiązki dokonywane osobiście lub tylko nadzorowane (art. 9)³⁶. Prokurator okręgowy pozostawał w bezpośredniej zależności od prokuratora apelacyjnego i miał do wypełnienia szereg obowiązków, których musiał dopełnić osobiście lub nadzorować ich wykonanie (art. 10)³⁷. Zadaniem podprokuratorów, działających przy sądach apelacyjnych i okręgowych, było wykonywanie obowiązków nałożonych na nich przez prokuratorów (art. 5). Występowanie ścisłej hierarchii w ramach urzędu prokuratorskiego, charakterystyczne dla jego wewnętrznej budowy przejawiało się więc istnieniem określonych zasad postępowania: rozporządzenia władzy przełożonej musiały być respektowane przez prokuratorów podległych, zwłaszcza w zakresie takich czynności, jak wszczęcie sprawy karnej, prowadzenie dochodzeń lub śledztw, wykonywania wyroków

³⁶ Do czynności osobiście pełnionych lub dozorowanych przez prokuratora apelacyjnego należało: wykonywanie zarządzeń Ministra Sprawiedliwości dotyczących urzędu prokuratorskiego; wydawanie okólników zawierających wyjaśnienia i wskazówki w przedmiocie jednolitego sposobu postępowania podwładnych urzędów; stawianie wniosków na posiedzeniach połączonych wydziałów sądu apelacyjnego; nadzór nad śledztwem w sprawach o przestępstwa służbowe, należące do właściwości sądu apelacyjnego i stawianie wniosków w tych sprawach przed sądem; składanie Ministrowi Sprawiedliwości okresowych sprawozdań z działalności urzędu prokuratorskiego w podległym okręgu; udzielanie podwładnym organom urzędu prokuratorskiego i organom policji wskazówek; rewizje urzędów prokuratorskich, prowadzenie korespondencji w sprawach dotyczących składu osobowego i spraw służbowych (art. 9 *Instrukcji dla urzędów prokuratorskich*).

³⁷ Do czynności osobiście pełnionych lub dozorowanych przez prokuratora okręgowego należało, podobnie jak w przypadku prokuratora apelacyjnego: stawianie wniosków na posiedzeniach połączonych wydziałów sądu apelacyjnego; składanie Ministrowi Sprawiedliwości okresowych sprawozdań z działalności urzędu prokuratorskiego w podległym okręgu; udzielanie podwładnym organom urzędu prokuratorskiego i organom policji wskazówek; rewizje urzędów prokuratorskich, prowadzenie korespondencji w sprawach dotyczących składu osobowego i spraw służbowych. Prokurator okręgowy miał ponadto inne jeszcze obowiązki: wykonywanie wyroków sądów okręgowych, nadzór nad śledztwem w sprawach szczególnie ważnych i dokonywanie przynajmniej raz do roku rewizji działalności podprokuratorów i komunikowanie o ich wyniku prokuratorowi apelacyjnemu (art. 10 *Instrukcji dla urzędów prokuratorskich*).

i wznawiania spraw, podległych prokuratorów wiązały też zarządzenia władzy przełożonej dotyczące organizacji wewnętrznej, postępowania i biurowości w urzędzie prokuratorskim (art. 6). *Instrukcja* zarazem wyraźnie podkreślała, że występując przed sądem przedstawiciel urzędu prokuratorskiego był w granicach ustawy samodzielny (art. 6). *Instrukcja* zawierała dość wyczerpujące wskazówki co do udziału prokuratora w postępowaniu karnym (art. 13-37), określając jego rolę i konkretne obowiązki najpierw w postępowaniu przygotowawczym i w związku ze sporządzaniem aktu oskarżenia, a następnie w postępowaniu sądowym i wykonawczym; uregulowała też udział prokuratora w postępowaniu cywilnym (art. 38-65). Ostatnie części *Instrukcji* poświęcone zostały sprawozdawczości (art. 66-67) i biurowości (art. 68-77). Te ostatnie odnosiły się do funkcjonowania, odrębnych od sądowych, kancelarii prokuratorskich: ich obsady, zasad działania, sposobu prowadzenia ksiąg czy archiwizowania dokumentów. Do *Instrukcji* dołączono szereg wzorów pism i ksiąg, np. sprawozdania z przebiegu śledztw, sprawozdania w przedmiocie postawienia w stan oskarżenia lub umorzenia sprawy itp.

Po odzyskaniu niepodległości, na obszarze byłego zaboru rosyjskiego – dawnego Królestwa Polskiego, a potem również i Ziemi Wschodnich³⁸ – regulacje prawne dotyczące prokuratury z lat 1917-1918, a więc z czasów Królewsko-Polskiego wymiaru sprawiedliwości obowiązywały nadal, choć z pewnymi zmianami.

Dekret o najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej z dnia 22 listopada 1918 r. przekazał mianowanie urzędników, do których zaliczyć należy w tym przypadku prokuratorów i podprokuratorów wyższych sądów głowie państwa, której funkcje pełnił odtąd Tymczasowy Naczelnik Państwa³⁹ (później – Naczelnik Państwa). Ostatecznie na mocy konstytucji marcowej w miejsce Naczelnika Państwa wszedł Prezydent RP i do niego odtąd należało mianowanie prokuratorów.

Niektóre regulacje zawarte w *Przepisach tymczasowych o urządzeniu sądownictwa* zostały zmienione lub formalnie uchylone dekretem z dnia 8 lutego 1919 r. w przedmiocie ustroju Sądu Najwyższego. Dekret przekazał jednemu z prokuratorów Sądu Najwyższego funkcję Pierwszego Prokuratora⁴⁰, a także uchylił postanowienie art. 28 *Przepisów tymczasowych* w zakresie

³⁸ Proces przyłączania Ziemi Wschodnie (obszaru czterech województw: wołyńskiego, poleckiego, nowogrodzkiego i wileńskiego), jak i rozciągania na nie ustawodawstwa obowiązującego na pozostałym obszarze byłego zaboru rosyjskiego został ostatecznie zakończony w 1922 r. Zob. M. Materniak-Pawłowska, *Ustrój sądownictwa powszechnego w II Rzeczypospolitej*, Poznań 2003, s. 92-102.

³⁹ *Dekret Tymczasowego Naczelnika Państwa o najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej* z dnia 22 listopada 1918 r. (Dz. P. P. P. 1918, Nr 17, poz. 41).

⁴⁰ *Dekret Naczelnika Państwa z dnia 8 lutego 1919 r. w przedmiocie ustroju Sądu Najwyższego* (Dz. P. P. P. 1919, Nr 15, poz. 199).

składu tego Sądu jako dyscyplinarnego, wprowadzając zamiast składu izb połączonych, skład pięciu sędziów.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 listopada 1922 r. wprowadziło nowy tekst roty przysięgi dla prokuratorów, tym samym wcześniejsze przepisy (pierwotnie zawarte w *Przepisach tymczasowych o urządzeniu sądownictwa*) przestały obowiązywać⁴¹.

Wśród innych zmian można jeszcze wskazać niewielkie uzupełnienia *Tymczasowej instrukcji ogólnej dla sądów b. Królestwa Polskiego* i *Instrukcji dla urzędów prokuratorskich* wprowadzone rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 listopada 1925 r. Zobowiązywały one prokuratora apelacyjnego do składania Ministrowi Sprawiedliwości kwartalnych sprawozdań z działalności sędziów śledczych danego okręgu apelacyjnego⁴². Jedyne *Przepisy tymczasowe o dyslokacji sądów Królewsko-Polskich* formalnie zostały uchylone w całości dekretem Naczelnika Państwa z dnia 7 lutego 1919 r., co jednak w praktyce nie przyniosło większych zmian w rozmieszczeniu sądów, a co za tym idzie – urzędów prokuratorskich przy tych sądach⁴³. Zarówno Sąd Najwyższy, jak i dotychczasowe sądy apelacyjne i okręgowe zachowały swoje siedziby oraz w większości przypadków – granice okręgów aż do unifikacji ustroju sądownictwa na początku 1929 r.

III. W dawnym zaborze austriackim regulacje prawne dotyczące prokuratury były mniej zróżnicowane niż w byłym zaborze rosyjskim. Zarazem też były mniej korzystne z punktu widzenia interesów państwa polskiego, gdyż miały obcy rodowód, nie były polskie. Od chwili odzyskania niepodległości aż do momentu ujednoczenia ustroju prokuratury, a więc do końca 1928 roku, obowiązywały tutaj dawne austriackie przepisy prawne, choć z czasem częściowo zmienione lub uzupełnione przez polskiego ustawodawcę.

Przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości ustroj wymiaru sprawiedliwości na ziemiach zaboru austriackiego był regulowany dość pokaźną liczbą aktów prawnych, jednak tylko w nielicznych spośród nich była mowa

⁴¹ *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 listopada 1919 r. w przedmiocie nowego tekstu roty przysięgi dla ministrów, urzędników i sędziów* (Dz. U. 1919, Nr 89, poz. 486). Tekst roty przysięgi: „Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu, że na powierzonym mi stanowisku urzędowym przyczyniać się będę w mym zakresie działania ze wszystkich sił do ugruntowania wolności, niepodległości i potęgi Rzeczypospolitej Polskiej, której zawsze wiernie służyć będę; wszystkich obywateli kraju w równym mając zachowaniu, przepisów prawa strzec będę pilnie, obowiązki mego urzędu spełniać gorliwie i sumiennie, polecenia mych przełożonych wykonywać dokładnie, a tajemnicy urzędowej dochowam. Tak mi Panie Boże dopomóż”.

⁴² Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 listopada 1925 r. w sprawie zmiany *tymczasowej instrukcji ogólnej dla sądów b. Królestwa Polskiego* i *instrukcji dla urzędów prokuratorskich* (Dz. Urz. Min. Spr. 1925, Nr 24, rozporządzenie Nr 37).

⁴³ *Dekret Naczelnika Państwa w przedmiocie dyslokacji sądów* (Dz. P. P. P. 1919, Nr 14, poz. 170).

o ustroju prokuratury i zasadach wykonywania zawodu prokuratora. Największe znaczenie miała austriacka procedura karna z 1873 r.⁴⁴ wraz z wydanym, jeszcze w tym samym roku, rozporządzeniem wykonawczym Ministra Sprawiedliwości⁴⁵, które uregulowały podstawowe zasady organizacyjne prokuratury. W roku 1873 wydano także nową instrukcję dla prokuratorów⁴⁶, choć również starsza instrukcja z 1854 r.⁴⁷ – na mocy rozporządzenia wykonawczego do austriackiej procedury karnej – nadal częściowo obowiązywała. Nieliczne postanowienia dotyczące prokuratury zawierała ponadto ustawa o organizacji sądownictwa z dnia 27 listopada 1896 r.⁴⁸

Ustawodawca polski już na początku 1919 r. wprowadził do austriackich regulacji pierwsze zmiany, mające na celu przede wszystkim dostosowanie przepisów pozaborczych do potrzeb państwa polskiego. Zmiany te, jak i nieliczne zmiany wprowadzone później, nie przyniosły jednak właściwie większych modyfikacji w wewnętrznej strukturze prokuratury oraz w jej usytuowaniu w strukturach wymiaru sprawiedliwości, tak więc model prokuratury przyjęty w monarchii Habsburgów pozostał obowiązującym.

Największe znaczenie spośród regulacji polskich miał dekret Naczelnika Państwa z dnia 8 lutego 1919 r. w przedmiocie zmian w urządzeniach wymiaru sprawiedliwości w b. zaborze austriackim⁴⁹. Wprowadził on nowe jednolite nazewnictwo sądów: w miejsce dawnych sądów krajowych i obwodowych (trybunałów I instancji) weszły sądy okręgowe, w miejsce wyższych sądów krajowych – sądy apelacyjne (art. 7), dawny austriacki Najwyższy Trybunał Sądowy i Kasacyjny z siedzibą w Wiedniu został zastąpiony Sądem Najwyższym w Warszawie, który przejął wszystkie jego funkcje (art. 5). Zmiany dotyczyły również prokuratury, która powiązana organizacyjnie z poszczególnymi sądami, brała swoją nazwę od nazwy sądu, przy którym urzędowała. Dawne nazwy: prokuratorów państwa (działających przy sądach krajowych i obwodowych), prokuratorów starszych (przy wyższych sądach krajowych) oraz prokuratora jeneralnego (działającego przy Najwyższym Trybunale Sądowym i Kasacyjnym w Wiedniu) wraz z ich zastępcami przestały obowiązywać. Odtąd prokuratura miała swoich funkcjonariuszy, tj. prokuratorów

⁴⁴ Ustawa o postępowaniu karnym wraz z ustawą zaprowadzającą z dnia 23 maja 1873 r. (Austriacki Dziennik Ustaw Państwa – dalej: Austr. Dz. U. P. 1873, poz. 119).

⁴⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 listopada 1873 r. zawierające przepisy wykonawcze do ustawy o postępowaniu karnym (Austr. Dz. U. P. 1873, poz. 152).

⁴⁶ Reskrypt Ministra Sprawiedliwości zawierający ogólną instrukcję dla prokuratorów starszych z dnia 25 listopada 1873 r. (Nr 14956).

⁴⁷ Instrukcja dla prokuratury państwa z dnia 3 sierpnia 1854 r. (Austr. Dz. U. P. 1854, poz. 201).

⁴⁸ Ustawa o organizacji sądownictwa z dnia 27 listopada 1896 r. (Austr. Dz. U. P. 1896, Nr 217).

⁴⁹ Dekret Naczelnika Państwa z dnia 8 lutego 1919 r. w przedmiocie zmian w urządzeniach wymiaru sprawiedliwości w b. zaborze austriackim (Dz. P. P. P. 1919, Nr 15, poz. 200).

i podprokuratorów przy Sądzie Najwyższym, przy sądach apelacyjnych i przy sądach okręgowych.

Warto także zwrócić uwagę na, wprowadzoną rozporządzeniem z dnia 3 lipca 1920 r., zmianę nazwy instytucji prokuratury i jej funkcjonariuszy. W przepisach austriackich instytucja nazywała się „prokuratoria państwa”, a jej funkcjonariusze byli „funkcjonariuszami prokuratury państwa”; odtąd obowiązującymi nazwami stały się „prokuratura” i „funkcjonariusze prokuratorscy”⁵⁰.

Wewnętrzna organizacja prokuratury, unormowana przede wszystkim w austriackiej procedurze karnej z 1873 r., przewidywała wielostopniową strukturę, zbudowaną według ścisłej hierarchii. Na jej czele stał Prokurator Naczelny, którego obowiązki pełnił dla całego obszaru państwa Minister Sprawiedliwości. Przy każdym z sądów działających w byłej dzielnicy austriackiej prokuratura miała swoich przedstawicieli: przy Sądzie Najwyższym, sądach apelacyjnych i sądach okręgowych byli to prokuratorzy i podprokuratorzy, natomiast przy sądach powiatowych – tzw. funkcjonariusze prokuratury, czyli oddelegowani tam podprokuratorzy okręgowi, funkcjonariusze mianowani przez prokuratora apelacyjnego lub wyznaczeni przez Ministra Sprawiedliwości urzędnicy administracyjni lub policyjni (§ 29)⁵¹.

Rola prokuratora przy Sądzie Najwyższym wiązała się ściśle z zakresem działania Sądu Najwyższego w sferze orzecznictwa karnego. Występował on w obronie naruszonej ustawy, podejmował działania w celu jej należytego stosowania oraz zachowania jednolitości w orzecznictwie. Do zakresu jego władzy nie należało wykonywanie nadzoru nad prokuratorami ustanowionymi przy niższych sądach, nie był więc władzą przełożoną w tym znaczeniu, by móc wydawać wiążące polecenia lub posiadać władzę dyscyplinarną, miał jednak obowiązek zawiadamiania prokuratorów apelacyjnych w razie dostarczenia nieprawidłowości w działaniu prokuratury (§ 33)⁵².

Prokuratorzy apelacyjni stali na czele prokuratury swojego okręgu i wykonywali nad nim nadzór. Za swe czynności byli odpowiedzialni bezpośrednio przed Ministrem Sprawiedliwości jako Prokuratorem Naczelnym (§ 32). W latach 1918-1928 w byłej dzielnicy austriackiej istniały dwa sądy apelacyjne: w Krakowie i Lwowie, i to przy nich funkcjonowali prokuratorzy apelacyjni. Prokuratorzy okręgowi, wykonujący swoje obowiązki na obszarze działania sądu okręgowego, byli zobowiązani do składania prokuratoro-

⁵⁰ Rozporządzenie Kierownika Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 3 lipca 1920 r. w przedmiocie ustanowienia kontraktowych referentów prokuratur przy sądach okręgowych w b. zaborze austriackim oraz zmiany nazwy funkcjonariuszów prokuratury Państwa przy sądach powiatowych (Dz. U. 1920, Nr 57, poz. 355).

⁵¹ Ustanowieni przy sądach powiatowych funkcjonariusze prokuratury działali na podstawie specjalnej instrukcji wydanej reskryptem Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 lutego 1874 (Nr 2191).

⁵² Zob. P. Stebelski, *Komentarz do austriackiego postępowania karnego*, Lwów 1901, s. 53.

wi apelacyjnemu comiesięcznych sprawozdań z działalności podległego im urzędu, w którego skład wchodził nie tylko funkcjonariusze prokuratorscy sądu okręgowego, ale również funkcjonariusze prokuratorscy oddelegowani do sądów powiatowych (§ 31).

Kwestie nadzoru wewnętrznego w prokuratorze były też uregulowane w ustawie o organizacji sądownictwa z 1896 r. Ustawa wskazywała, że do Ministra Sprawiedliwości należał bezpośredni nadzór służbowy nad prokuratorami apelacyjnymi i prokuratorami Sądu Najwyższego, a zarazem naczelny nadzór nad prawidłowym funkcjonowaniem całej prokuratury. Wykonując to uprawnienie, Minister Sprawiedliwości mógł samodzielnie lub przez upoważnione osoby, wizytować wszystkie podległe mu prokuratury w dowolnym czasie. Z bezpośredniego nadzoru nad prokuratorami okręgowymi i funkcjonariuszami prokuratury przy sądach powiatowych, należącego do prokuratorów apelacyjnych (§ 74), wynikało upoważnienie do czuwania nad prawidłowym tokiem czynności oraz wydawania poleceń co do realizacji obowiązków i usunięcia dostrzeżonych wad i uchybień (§ 76). Uzupełnieniem regulacji zawartych w ustawie o organizacji sądownictwa był § 60 austriackiej procedury karnej, w myśl którego prokuratorzy podlegający prokuratorowi apelacyjnemu mieli obowiązek stosować się do jego zaleceń i wskazówek, a prawo krytyki tych zaleceń im nie przysługiwało. Jednak na zewnątrz prokuratorzy występowali całkiem samodzielnie, a czynności przez nich przedsięwzięte miały prawny skutek, choćby przekroczyli oni nawet otrzymane polecenia lub podjęta czynność pozostawała w sprzeczności z treścią polecenia przełożonego.

Do chwili unifikacji ustroju prokuratury, ustawodawca polski nie wprowadził już na tym obszarze większych zmian.

IV. Źródła prawa do ustroju i funkcjonowania prokuratury w byłym zaborze pruskim były, podobnie jak w przypadku dawnego zaboru austriackiego, dwójakiego rodzaju: pozaborcze – czyli w tym wypadku niemieckie i pruskie – oraz polskie. Poszczególne obszary zaboru pruskiego były przyłączane do odrodzonego państwa stopniowo, najpierw – teren objęty linią demarkacyjną, na którym strona polska przejęła wymiar sprawiedliwości z dniem 1 stycznia 1920 r., następnie – obszar poza linią demarkacyjną, na którym przejmowano wymiar sprawiedliwości w miarę zajmowania ziem przez wojsko polskie (dni przejęcia poszczególnych obszarów, a właściwie sądów były różne, a cały proces trwał od 15 lutego do 1 marca 1920 r.) i wreszcie – obszar Górnego Śląska, gdzie wymiar sprawiedliwości przeszedł na Polskę z dniem 15 czerwca 1922 r.⁵³ System źródeł prawa do ustroju prokuratury przedstawiał dość

⁵³ Zob. szerzej na temat przejmowania wymiaru sprawiedliwości na obszarze byłego zaboru pruskiego M. Materniak-Pawłowska, *Ustrój sądownictwa powszechnego w II Rzeczypospolitej*, s. 38-46 i B. Stelmachowski, *Zarys procedury cywilnej obowiązującej na ziemiach byłego zaboru pruskiego i na Górnym Śląsku*, Poznań 1923, s. 10-11.

skomplikowaną strukturę, gdyż w różnym czasie i na mocy odrębnych przepisów prawnych w poszczególnych częściach byłego zaboru pruskiego regulacje dotyczące prokuratury (jak i wszystkie inne) wchodziły w życie. Pierwszym polskim organem publikacyjnym dla obwieszczeń rządowych w tej byłej dzielnicy był „Tygodnik Urzędowy Naczelnej Rady Ludowej”, przekształcony następnie w „Tygodnik Urzędowy” i ostatecznie w „Dziennik Urzędowy Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej”. W tym ostatnim organie publikacyjnym zamieszczono szczególnie dużo aktów prawnych mających znaczenie dla wymiaru sprawiedliwości, w tym m.in. wszystkie ustawy i rozporządzenia ogłaszane w „Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”, które miały moc obowiązującą w byłej dzielnicy pruskiej, przepisy wykonawcze do polskich ustaw obowiązujących na terytorium podległym Ministerstwu byłej Dzielnicy Pruskiej oraz rozporządzenia zaprowadzające zmiany w niemieckich i pruskich ustawach i rozporządzeniach, które były wydawane w celu przystosowania ich treści do potrzeb odrodzonego państwa polskiego, a wreszcie również okólniki Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej. Z dniem 1 lipca 1921 r. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa byłej dzielnicy Pruskiej” stał się miejscem publikowania aktów niższego rzędu: rozporządzeń, zarządzeń, obwieszczeń, okólników, a także zawiadomień Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej dotyczących ruchu służbowego czy wakujących posad. Wraz ze zniesieniem Ministerstwa przestał wychodzić jego „Dziennik Urzędowy” i odtąd źródła dotyczące organizacji wymiaru sprawiedliwości na obszarze dawnej dzielnicy pruskiej ukazywały się wyłącznie w ogólnopolskich dziennikach publikacyjnych, tzn. w „Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” i „Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Sprawiedliwości”.

Trudno wymienić wszystkie uregulowania mające w latach 1918-1928 większe lub mniejsze znaczenie dla ustroju prokuratury na tym obszarze. Pod względem merytorycznym największą wagę miały regulacje niemieckie i pruskie. Ich moc obowiązywania wynikała z uznania przez polskiego ustawodawcę, co następowało stopniowo: najpierw dla województw poznańskiego i pomorskiego (okręgi sądów apelacyjnych w Poznaniu i Toruniu) na podstawie art. 2 ustawy z dnia 1 sierpnia 1919 r. o *tyczasowej organizacji zarządu byłej dzielnicy pruskiej*⁵⁴, a dopiero później dla Górnego Śląska – na mocy art. 2 *statutu organicznego Województwa Śląskiego* z dnia 15 lipca 1920 r.⁵⁵ Źródła polskie były wydawane przede wszystkim w celu dostosowania niemieckich regulacji do warunków państwa polskiego, ewentualnie w celu ich rozwinięcia.

⁵⁴ Ustawa z dnia 1 sierpnia 1919 r. o *tyczasowej organizacji zarządu b. dzielnicy pruskiej* (Dz. P. P. 1919, Nr 64, poz. 385; ustawę tę ogłoszono też w „Tygodniku Urzędowym” – dalej: Tyg. Urz. z 1919, Nr 61, s. 319).

⁵⁵ Ustawa Konstytucyjna z dnia 15 lipca 1920 r. zawierająca *statut organiczny Województwa Śląskiego* (Dz. U. 1920, Nr 73, poz. 497).

Do najważniejszych niemieckich aktów prawnych regulujących ustrój prokuratury należała *ustawa o organizacji sądownictwa z dnia 27 stycznia 1877 r.*⁵⁶, zmieniona i uzupełniona szeregiem innych regulacji, przede wszystkim *ustawą z dnia 17 maja 1898 r. w przedmiocie zmian ustawy o ustroju sądownictwa i procedury karnej*⁵⁷ oraz *ustawą w przedmiocie zmian ustawy o ustroju sądownictwa i procedury cywilnej z dnia 1 czerwca 1909 r.*⁵⁸ czy pruska *ustawa o postępowaniu dyscyplinarnym przeciw sędziom z dnia 7 maja 1851 r.*⁵⁹

Polskie regulacje prawne dotyczące prokuratury przybierały różne formy od ustaw, poprzez akty wykonawcze takie jak rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej⁶⁰, rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości⁶¹ aż po akty najniższego rzędu, czyli zarządzenia, okólniki czy listy okólne Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej i Ministra Sprawiedliwości.

Wśród ustaw sejmowych należy wymienić przede wszystkim *ustawę z dnia 1 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji zarządu b. dzielnicy pruskiej*⁶². Do rozporządzeń Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej, mających znaczenie dla ustroju prokuratury należy zaliczyć przede wszystkim rozporządzenia z dnia 15 grudnia 1919 r., a wśród nich: *o przejściu wymiaru sprawiedliwości w obszarze b. dzielnicy pruskiej na Rzeczpospolitą Polską* (wskazano w nim akty prawne, które weszły w życie wraz z przejściem wymiaru sprawiedli-

⁵⁶ *Ustawa o ustroju sądownictwa z dnia 27 stycznia 1877 r.* (Dziennik Ustaw Rzeszy Niemieckiej – dalej. Dz. U. Rz. Niem. 1877, Nr 4, s. 41-80).

⁵⁷ *Ustawa w przedmiocie zmian ustawy o ustroju sądownictwa i procedury karnej* (Dz. U. Rz. Niem. 1898, Nr 21, s. 252 i n.).

⁵⁸ *Ustawa w przedmiocie zmian ustawy o ustroju sądownictwa i procedury cywilnej z dnia 1 czerwca 1909 r.* (Dz. U. Rz. Niem. 1909, Nr 30, s. 475-498).

⁵⁹ *Pruska ustawa o postępowaniu dyscyplinarnym przeciw sędziom z dnia 7 maja 1851 i 26 marca 1856 r.* (Zbiór ustaw z 1851, s. 218 i z 1856, s. 201).

⁶⁰ Uprawnienie Ministra b. Dzielnicy Pruskiej do wydawania rozporządzeń wynikało z art. 6 ustawy sejmowej o tymczasowej organizacji zarządu b. dzielnicy pruskiej (Dz. P. P. P. 1919, Nr 64, poz. 385). Rozporządzenia te były publikowane w „Tygodniku Urzędowym” i „Dzienniku Urzędowym Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej”, a od 1 lipca 1920 r. w „Dzienniku Ustaw” (na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z 17 maja 1920 r. o wprowadzeniu w życie na obszarze b. dzielnicy pruskiej ustawy w sprawie wydawania „Dziennika Ustaw Rzeczpospolitej Polskiej”, Dz. U. 1920, Nr 47, poz. 288). Prawo Ministra b. Dzielnicy Pruskiej do wydawania rozporządzeń dotyczących wymiaru sprawiedliwości ustało z dniem 13 listopada 1921 r., czyli z dniem wyłączenia zarządu wymiaru sprawiedliwości na obszarze b. dzielnicy pruskiej z zakresu działania Ministra b. Dzielnicy Pruskiej i przekazania go Ministrowi Sprawiedliwości (na podstawie *rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25 października 1921 r. w przedmiocie przekazania Ministrowi Sprawiedliwości wymiaru sprawiedliwości na obszarze b. dzielnicy pruskiej*, Dz. U. 1921, Nr 88, poz. 651).

⁶¹ Uprawnienie Ministra Sprawiedliwości do wydawania rozporządzeń zmieniających niemiecką *ustawę o ustroju sądownictwa* wynikało z art. 36 statutu organicznego Województwa Śląskiego (Dz. U. 1920, Nr 73, poz. 497).

⁶² *Ustawa z dnia 1 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji zarządu b. dzielnicy pruskiej* (Dz. P. P. P. 1919, Nr 64, poz. 385).

wości na obszarze objętym linią demarkacyjną)⁶³, o urzędach i urzędnikach sądowych w b. dzielnicy pruskiej (art. 6-8 dotyczyły bezpośrednio nazw i rodzajów urzędów prokuratorskich)⁶⁴, o języku urzędowym w sądownictwie i notariacie w b. dzielnicy pruskiej (zawarto w nim regulacje dotyczące posługiwania się językiem polskim w sądownictwie, zwłaszcza w czasie rozpraw oraz dotyczące dopuszczalności posługiwania się językiem niemieckim)⁶⁵, o kwalifikacjach sędziowskich i prokuratorskich w b. dzielnicy pruskiej (art. 1-2 dotyczyły kwalifikacji na stanowiska prokuratorskie)⁶⁶, o organizacji sądownictwa karnego w b. dzielnicy pruskiej (art. 11 dotyczył uprawnień prokuratury w toku śledztwa, art. 18 – tworzenia stanowisk podprokuratorów przy sądzie powiatowym)⁶⁷. Także nieco późniejsze rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej: o mianowaniu sędziów komisoryjnych i podprokuratorów komisoryjnych przy sądach okręgowych z dnia 31 stycznia 1920 r.⁶⁸ i o aplikacji sądowej z dnia 3 marca 1920 r.⁶⁹ przyniosły ważne dla prokuratury rozwiązania. Wśród rozporządzeń Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej trzeba wskazać również te, które wprowadzały zmiany do obowiązujących aktów prawnych niemieckich i pruskich. Niemiecką ustawę o organizacji sądownictwa w zakresie ustroju prokuratury nowelizowały rozporządzenia z dnia 28 marca 1920 r.⁷⁰ i z dnia 23 czerwca 1920 r.⁷¹ Pruską ustawę o postępowaniu dyscyplinarnym przeciw sędziom z dnia 7 maja 1851 r.⁷² nowelizowało rozporządzenie z dnia 21 czerwca 1920 r. zmieniające niektóre przepisy o po-

⁶³ Rozporządzenie Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 grudnia 1919 r. o przejściu wymiaru sprawiedliwości na obszarze b. dzielnicy pruskiej na Rzeczpospolitą Polską (Tyg. Urz. 1919, Nr 70, s. 409).

⁶⁴ Rozporządzenie Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 grudnia 1919 r. o urzędach i urzędnikach sądowych w b. dzielnicy pruskiej (Tyg. Urz. 1919, Nr 70, s. 409).

⁶⁵ Rozporządzenie Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 grudnia 1919 r. o języku urzędowym w sądownictwie i notariacie w b. dzielnicy pruskiej (Tyg. Urz. 1919, Nr 70, s. 412).

⁶⁶ Rozporządzenie Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 grudnia 1919 r. o kwalifikacjach sędziowskich i prokuratorskich w b. dzielnicy pruskiej (Tyg. Urz. 1919, Nr 70, s. 414).

⁶⁷ Rozporządzenie Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 grudnia 1919 r. o organizacji sądownictwa karnego w b. dzielnicy pruskiej (Tyg. Urz. 1919, Nr 70, s. 414).

⁶⁸ Rozporządzenie Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 31 stycznia 1920 r. o mianowaniu sędziów komisoryjnych i podprokuratorów komisoryjnych przy sądach okręgowych (Dziennik Urzędowy Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej – dalej: Dz. Urz. Min. b. Dz. Pr. 1920, Nr 6, s. 111).

⁶⁹ Rozporządzenie Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 3 marca 1920 r. o aplikacji sądowej okręgowych (Dz. Urz. Min. b. Dz. Pr. 1920, Nr 11, s. 246).

⁷⁰ Rozporządzenie Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 28 marca 1920 r. o zmianie niektórych przepisów niemieckiej ustawy o ustroju sądownictwa (Dz. Urz. Min. b. Dz. Pr. 1920, Nr 16, s. 364).

⁷¹ Rozporządzenie z dnia 23 czerwca 1920 r. o dalszej zmianie niektórych przepisów niemieckiej ustawy o ustroju sądownictwa i o uproszczeniu postępowania w cywilnych sprawach spornych (Dz. Urz. Min. b. Dz. Pr. 1920, Nr 34, poz. 304).

⁷² Pruska ustawa o postępowaniu dyscyplinarnym przeciw sędziom z dnia 7 maja 1851 i 26 marca 1856 r. (Zbiór ustaw z 1851, s. 218 i z 1856, s. 201).

stępowaniu dyscyplinarnym przeciw sędziom (zmiany dotyczyły właściwości sądów dyscyplinarnych dla prokuratorów – art. 1)⁷³.

Regulacje dotyczące prokuratury znalazły się też w aktach prawnych niższego rzędu, m.in. w zarządzeniu Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 24 kwietnia 1920 w *przedmiocie odznak dla urzędników wymiaru sprawiedliwości w byłej dzielnicy pruskiej* (art. 1 pkt II dotyczył odznak dla prokuratorów)⁷⁴ oraz w szeregu wydanych przez niego okólników: z dnia 16 marca 1920 r. w *przedmiocie podprokuratorów przy sądach powiatowych* (Nr 22), z dnia 24 marca 1920 r. w *przedmiocie podprokuratorów pomocniczych* (Nr 29), z dnia 12 maja 1920 r. w *przedmiocie rozgraniczenia kompetencji prezesów sądów apelacyjnych i prokuratorów przy tychże sądach* (Nr 60), z dnia 31 maja 1920 r. w *przedmiocie urzędowania prokuratorów przy sądach okręgowych* (Nr 80), z dnia 24 czerwca 1920 r. w *przedmiocie rozgraniczenia kompetencji prezesów sądów apelacyjnych i prokuratorów przy tychże sądach* (Nr 93), z dnia 27 listopada 1920 r. w *przedmiocie podprokuratorów przy sądach powiatowych* (Nr 217), czy listów okólnych: z dnia 10 grudnia 1920 r. w *przedmiocie podprokuratorów przy sądach powiatowych* (Nr 228), z dnia 30 grudnia 1920 r. w *przedmiocie podwyższenia wynagrodzenia sędziów komisaryjnych i podprokuratorów komisaryjnych* (Nr 233).

Po likwidacji Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej, akty wykonawcze niższego rzędu skierowane do prokuratorów byłej dzielnicy pruskiej wydawał Minister Sprawiedliwości, a wśród nich m.in. okólnik z dnia 4 kwietnia 1922 r. w *przedmiocie przedkładania rocznych wykazów czynności*⁷⁵, okólnik z dnia 3 lipca 1922 r. w *przedmiocie właściwości władz powołanych do rozstrzygnięcia o przenoszeniu na emeryturę sędziów, prokuratorów i aplikantów na obszarze b. dzielnicy pruskiej oraz zasad postępowania w tym względzie*⁷⁶.

Ustrój prokuratury w najszerszym stopniu był regulowany przez niemiecką ustawę o organizacji sądownictwa z 1877 r. zmienioną, oczywiście, i uzupełnioną przez polskiego ustawodawcę. Kwestie związane z organizacją prokuratury zostały zawarte w osobnym, X Tytule – Prokuratura (§ 142-153). W ich świetle prokuratura stanowiła – jak na pozostałych polskich obszarach – strukturę powiązaną organizacyjnie z sądownictwem. Urzędy prokuratorские były ustanawiane przy poszczególnych sądach (§ 142) i nazwę swą brały od nazwy tych sądów, np. „prokuratura przy sądzie apelacyjnym”.

⁷³ Rozporządzenie Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 21 czerwca 1920 r. zmieniające niektóre przepisy o postępowaniu dyscyplinarnym przeciw sędziom (Dz. Urz. Min. b. Dz. Pr. 1920, Nr 34, s. 670).

⁷⁴ Zarządzenie Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 24 kwietnia 1920 r. w przedmiocie odznak dla urzędników wymiaru sprawiedliwości w byłej dzielnicy pruskiej (Dz. Urz. Min. b. Dz. Pr. 1920, Nr 28, s. 573).

⁷⁵ Dz. Urz. Min. b. Dz. Pr. 1922, Nr 10, okólnik nr 10.

⁷⁶ Dz. Urz. Min. b. Dz. Pr. 1922, Nr 14, okólnik nr 569.

Przy Sądzie Najwyższym działali prokuratorzy i podprokuratorzy⁷⁷, przy czym jeden z prokuratorów był mianowany na stanowisko Pierwszego Prokuratora⁷⁸.

Przy sądach apelacyjnych można było powoływać prokuratorów i podprokuratorów (§ 143 pkt 2 niemieckiej *ustawy o organizacji sądownictwa* i art. 8 rozporządzenia z 15 grudnia 1919 r. *o urzędach i urzędnikach sądowych b. dzielnicy pruskiej*).

Przy sądach okręgowych powoływano prokuratorów, podprokuratorów i podprokuratorów pomocniczych (§ 143 pkt 2 niemieckiej *ustawy o organizacji sądownictwa* i art. 7-8 rozporządzenia z 15 grudnia 1919 r. *o urzędach i urzędnikach sądowych b. dzielnicy pruskiej*). Podprokuratorzy pomocniczy nie musieli mieć kwalifikacji sędziowskich (a więc również prokuratorów), które były analogiczne, na te stanowiska mogli być mianowani aplikanci sądowi z byłej dzielnicy pruskiej, aplikanci sądowi z byłej dzielnicy austriackiej, a także absolwenci studiów prawnych z dawnego zaboru rosyjskiego i austriackiego (art. 2 rozporządzenia z 15 grudnia 1919 r. *o kwalifikacjach sędziowskich i prokuratorów w b. dzielnicy pruskiej*, a także art. 9-11 rozporządzenia z dnia 3 marca 1920 r. *o aplikacjach sądowych*). Przepisy polskie przewidywały również możliwość powoływania przy sądach okręgowych tzw. podprokuratorów komisaryjnych. Do tej funkcji można było powoływać tylko osoby mające zdolność do sprawowania urzędu prokuratorów, choć podprokuratorzy komisaryjni nie byli państwowymi urzędnikami etatowymi. Obok czynności prokuratorów mogli sprawować inny urząd lub zawód. Ich stosunek służbowy był stosunkiem umownym, który mógł być wypowiedziany z zachowaniem jednomiesięcznego terminu. Pod względem służbowym i dyscyplinarnym podlegali jednak tym samym zasadom co inni prokuratorzy (art. 1-8 rozporządzenia z dnia 31 stycznia 1920 r. *o mianowaniu sędziów komisaryjnych i podprokuratorów komisaryjnych przy sądach okręgowych*).

Przy sądach powiatowych powoływano podprokuratorów i zastępców podprokuratora (§ 142 pkt 3 i art. 8 rozporządzenia z 15 grudnia 1919 r. *o urzędach i urzędnikach sądowych b. dzielnicy pruskiej*). Podprokuratę przy sądach powiatowych tworzone w siedzibie sądu okręgowego jako wspólnego dla wszystkich sądów powiatowych należących do jego okręgu. Istniała też możliwość tworzenia przez Ministerstwo Sprawiedliwości poza siedzibą sądu okręgowego podprokuratury przy sądzie powiatowym wspólnej dla kilku sądów powiatowych (art. 18 rozporządzenia z dnia 15 grudnia 1919 r. *o organizacji sądownictwa karnego w b. dzielnicy pruskiej*).

⁷⁷ Zgodnie z art. 17 *ustawy z dnia 1 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji zarządu b. dzielnicy pruskiej* (Dz. P.P.P. 1919, Nr 64, poz. 385) atrybucje Sądu Rzeszy Niemieckiej w Lipsku przeszły na Sąd Najwyższy w Warszawie.

⁷⁸ Art. 4 *dekretu Naczelnika Państwa z dnia 8 lutego 1919 r. w przedmiocie ustroju Sądu Najwyższego* (Dz. P. P. P. 1919, Nr 15, poz. 199).

Pierwotnie w tekście niemieckiej ustawy o organizacji sądownictwa przewidywano również powoływanie prokuratorów przy sądach przysięgłych (§ 143, pkt 2), lecz tuż po odzyskaniu niepodległości na mocy rozporządzenia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 grudnia 1919 r. *o organizacji sądownictwa karnego w b. dzielnicy pruskiej*⁷⁹, działalność tych sądów została zawieszona i w praktyce na tym obszarze nie została nigdy wznowiona⁸⁰.

Jeśli w skład prokuratury, działającej przy danym sądzie apelacyjnym lub okręgowym, wchodziło kilku prokuratorów, wówczas jeden z nich pełnił funkcję pierwszego prokuratora, a pozostali – jego zastępców. Czynności służbowe prokuratorzy winni byli wykonywać w okręgu tego sądu, przy którym byli ustanowieni. W przypadku czynności, których podjęcie wiązało się z przekroczeniem granic okręgu (np. ściganie sprawcy przestępstwa), ustalano pomiędzy zainteresowanym prokuratarami, kto je podejmie, w razie braku porozumienia – sprawę rozstrzygał wspólny przełożony, a jeśli takiego nie było – prokurator przy Sądzie Najwyższym (§ 144).

Zgodnie z zasadą hierarchicznego podporządkowania, prokuratorzy byli zobowiązani do wykonywania poleceń swojego przełożonego (§ 147). W myśl obowiązujących tutaj zasad dewolucji i substytucji, przełożeni mogli zlecić podległym sobie prokuratorom spełnienie wszystkich czynności wchodzących w zakres swoich czynności lub samodzielnie podjąć wszelkie czynności wchodzące w zakres obowiązków podległych sobie prokuratorów (§ 146).

Nadzór i kierownictwo nad wszystkimi prokuratorami przysługiwało – jak to stwierdzały przepisy § 148 pkt 2 niemieckiej ustawy o organizacji sądownictwa – zarządowi sprawiedliwości, co oznaczało w tym przypadku Ministra Sprawiedliwości. Nadzór bezpośredni zaś przysługiwał – w ramach okręgu – pierwszym prokuratorom przy sądzie apelacyjnym i przy sądzie okręgowym (§ 148 pkt 3).

O urząd prokuratorski na terenie byłego zaboru pruskiego mogły się ubiegać osoby, które posiadały kwalifikacje na urząd sędziowski (§ 149). Aplikacja sądowa była wspólna w tym zaborze nie tylko dla kandydatów na stanowiska sędziowskie i prokuratorskie, ale także dla kandydatów do wykonywania zawodu adwokata. Przepisy niemieckie wyraźnie stwierdzały, że prokurator – pomimo swojego organizacyjnego powiązania z sądem przy którym działał – był w swojej działalności urzędowej osobą niezawisłą od sądu (§ 151), zarazem jednak nie mógł spełniać żadnych czynności sędziowskich (§ 152). Urzędnikami pomocniczymi prokuratury, zobowiązanymi do wykonywania poleceń prokuratorów byli urzędnicy policji państwowej (§ 153 niemieckiej

⁷⁹ *Rozporządzenie Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 grudnia o organizacji sądownictwa karnego w b. dzielnicy pruskiej* (Tyg. Urz.1919, Nr 185, s. 414).

⁸⁰ Zob. M. Materniak-Pawłowska, *Z dziejów sądów przysięgłych na ziemiach polskich w XIX wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, T. LXVI, 2014, z. 1, s. 134.

ustawy o organizacji sądownictwa i art. 13 ustawy z dnia 24 lipca 1919 r. o policji państwowej⁸¹).

Prokuratorzy działający w byłej dzielnicy pruskiej używali odznak w postaci wstęgi ciemnoamarantowej przewieszzonej przez lewe ramię i ozdobionej emblematem przedstawiającym orła białego w koronie, przy czym tylko w odniesieniu do podprokuratorów pomocniczych wizerunek emblematu nieznacznie się różnił (art. 1-2 zarządzenia Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z 24 kwietnia 1920 r. w przedmiocie odznak dla urzędników wymiaru sprawiedliwości).

*

Prokuratura w latach 1918-1928, pomimo istnienia różnych źródeł prawa regulujących jej ustrój, opierała swoją organizację na jednakowych, a czasem nawet jednolitych zasadach. Było to wynikiem nie tyle zabiegów polskiego ustawodawcy o jak najrychlejszą unifikację ustroju prokuratury, ile raczej faktu ukształtowania się prokuratury we wszystkich zaborach pod wpływem jednego niemieckiego modelu prokuratury, odmiennego na przykład od modelu francuskiego. W modelu niemieckim prokuratura była organem państwa, podporządkowanym bezpośrednio Ministrowi Sprawiedliwości, pełniącemu funkcję Prokuratora Naczelnego, powiązanym organizacyjnie ze strukturą sądową i powołanym przede wszystkim do walki z przestępczością. Prokuratura polska w latach 1918-1928, zbudowana według tego wzorca, miała jednego wspólnego Prokuratora Naczelnego, którym był Minister Sprawiedliwości. Podlegali mu prokuratorzy jednego wspólnego Sądu Najwyższego, pełniący dla wszystkich byłych zaborów podobną rolę – stania na straży przestrzegania prawa, czyli legalności i niepełniący bezpośrednio funkcji nadzoru nad pozostałymi prokuratorami. Jeden z prokuratorów Sądu Najwyższego dzierżył ponadto funkcję Pierwszego Prokuratora, obarczonego obowiązkiem zastępowania Ministra Sprawiedliwości w sprawach wymagających przed tym sądem prokuratorского udziału. Ministrowi Sprawiedliwości podlegali ponadto prokuratorzy apelacyjni i okręgowi ze wszystkich dawnych dzielnic, wszyscy podprokuratorzy, a także prokuratorzy przy sądach powiatowych w dawnym zaborze pruskim i funkcjonariusze prokuratorscy przy sądach powiatowych w dawnej dzielnicy austriackiej.

Na całym obszarze państwa, na mocy każdego z obowiązujących tam systemów prawa, cechą charakterystyczną prokuratury było jej organizacyjne powiązanie ze strukturą sądową. Poszczególne urzędy prokuratorские były usytuowane przy konkretnych sądach, organizacyjnie nie mogły bez nich funkcjonować, nawet ich nazewnictwo odpowiadało nazwie sądów. Zasady

⁸¹ Ustawa z dnia 24 lipca 1919 r. o policji państwowej (Dz. P. P. P. 1919, Nr 61, poz. 363).

naczelne funkcjonowania prokuratury, wyrażane przecież w różnych aktach prawnych, pochodzących od różnych ustawodawców, także pozostawały w spójności, a wśród nich: zasada centralizmu, zasada hierarchicznego podporządkowania, zasada jednolitości, zasada substytucji, zasada dewolucji i zasada legalizmu. Wszędzie stanowiły one podstawę działania prokuratury. Równocześnie jednak istniały wewnętrzne odrębności organizacyjne prokuratury utrzymujące się na podstawie różnych przepisów ustrojowych, obowiązujących w dawnych zaborach, a także – dużo poważniejsze – różnice w zakresie stanowiska prokuratora w procesie i to zarówno karnym, jak i cywilnym. Ta sytuacja wynikała z obowiązywania odrębnych procedur sądowych, stanowiąc znacznie szerszy i trudniejszy problem unifikacyjny, niż tylko ujednoczenie wewnętrznej struktury prokuratury.

LEGAL GROUNDS FOR THE FUNCTIONING OF THE PROSECUTION IN POLAND (1918-1928)

Summary

The turning point in the history of Polish prosecution in interwar Poland was 1 January 1929, marking the entry into force of legal regulations unifying the whole prosecution system throughout the whole of the country, earlier (in the first ten years of independence) governed by three different systems reflecting the laws of former partitioners. However, in the territory formerly occupied by the Russian Empire, the law governing the prosecution system was changed into Polish one already in 1917, i.e. still during WW1 time. Immediately after the war, all Poland, despite differences in applicable laws resulting from previous historical circumstances, had one Prosecutor General acting at the same time as the minister of justice.

The unification of the prosecution system in 1929 accompanied the unification of the judicial system as those two showed very closed links in Poland between WW1 and WW2. The latter was conducted pursuant to the decision of Poland's President of 6 February 1928 issued in the "Law on the regime of common courts."

LES BASES JURIDIQUES DU FONCTIONNEMENT DU PARQUET SOUS LE RÉGIME DE LA 2^E RÉPUBLIQUE DE POLOGNE (1918-1928)

Résumé

Dans l'histoire du parquet de l'entre-deux-guerres apparaît une césure importante, il s'agit du 1er janvier 1929. À cette date-là, entrent en vigueur les dispositions légales

visant à harmoniser l'organisation du parquet sur tout le territoire du pays. Avant, c'est-à-dire dans les années 1918-1928, on légifère sur l'organisation du parquet séparément pour chacun des trois anciens territoires créés après le partage du pays. Le législateur polonais publie cependant certains règlements communs par rapport au parquet entre autres, et ce, même avant l'unification officielle visant à uniformiser le régime, dans la mesure du possible évidemment. Cela ne conduira quand même pas à la création d'une organisation unique du parquet, ce dernier gardant son autonomie en terme de l'organisation locale, malgré une structure cantrale commune (ministère de la justice en qualité du procureur général).

Au moment où le territoire anciennement annexé par la Russie recouvre son indépendance, et contrairement à la façon dont c'était réglé sur les deux autres territoires après le partage, l'organisation du parquet est régie par les dispositions légales polonaises. C'est le résultat de la reprise par la Pologne, à partir du 1er septembre 1917 donc encore pendant les opérations de guerre, de la justice, y compris du ministère public sur le territoire du Royaume de la Pologne occupé par l'armée allemande et austro-hongroise. Quant au territoire anciennement annexé par l'Autriche et la Prusse, la réglementation juridique portant le ministère public est promulguée par le législateur étranger au détriment des intérêts de l'État polonais. Le législateur polonais essaie toutefois d'adapter ces dispositions légales aux besoins de l'État polonais pour les amender par la suite selon les besoins et dès que c'est possible.

L'unification du système régissant le fonctionnement du ministère public est réalisée en parallèle avec l'unification du régime de la justice avec laquelle est étroitement lié au niveau de l'organisation le parquet de l'entre-deux-guerre, ce processus étant réalisé en vertu du décret du président de la République « Droit sur l'organisation des tribunaux du droit commun » publié le 6 février 1928.